

Beata Szary

Ośrodek Edukacji Ekologicznej
Bieszczadzkiego Parku Narodowego
38–700 Ustrzyki Dolne, ul. Bełska 7
bszary@bdpn.pl

Received: 17.03.2020

Reviewed: 9.06.2020

EFEKTY PROGRAMU EDUKACYJNEGO DLA UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH PT. „MOJE BIESZCZADY”, REALIZOWANEGO PRZEZ BIESZCZADZKI PARK NARODOWY

The effects of the educational program for primary school pupils
“Moje Bieszczady”, implemented by the Bieszczady National Park

Abstract: The paper presents the results of the questionnaire survey of participants of the educational program “Moje Bieszczady” [My Bieszczady], implemented by the Bieszczady National Park for 20 years. It aimed to assess the impact of the program on the attitude of primary school pupils to nature and on the level of natural, historical and cultural knowledge of the region. The study showed significant educational effects of the program “Moje Bieszczady”. The analysis of the tests confirms the results of previous studies on the effectiveness of ecological programs carried out by the Bieszczady National Park.

Key words: ecological education, educational programs for young people, extracurricular education, Bieszczady National Park.

Wstęp

Program „Moje Bieszczady”, realizowany przez Bieszczadzki Park Narodowy, ma na celu edukację ekologiczną uczniów szkół podstawowych. W artykule przedstawiono wyniki badań ankietowych wpływu programu na: stosunek uczniów do przyrody, sposób spędzania wolnego czasu oraz poziom wiedzy przyrodniczej z elementami wiedzy o historii i kulturze regionu. Dokonano również identyfikacji uczestników programu ze względu na wiek, płeć, wiedzę szkolną (ocena z przyrody) oraz tego, który raz uczeń uczestniczy w programie.

Bieszczadzki Park Narodowy realizuje program edukacji ekologicznej „Moje Bieszczady” od 2000 roku (Szary 2002, 2010). Za przygotowanie materiałów i koordynację programu odpowiada Dział Edukacji Ekologicznej z siedzibą w Ośrodku Edukacji Ekologicznej (wcześniej Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny) w Ustrzykach Dolnych. W programie uczestniczy ok. 200–400 uczniów rocznie, z 15–30 bieszczadzskich szkół podstawowych. Uczniowie, pracując indywidualnie i zespołowo, samodzielnie i pod opieką nauczyciela, poznają najbliższe otoczenie szkoły i domu (walory bieszczadzkiej przyrody, historię i geografę regionu, trady-

cję, zjawiska klimatyczne itp.), korzystając z pakietów zadań na cztery pory roku, opracowanych i wydanych przez Bieszczadzki Park Narodowy (Szary i in. 2010), dofinansowanych przez WFOŚiGW w Rzeszowie.

Program „Moje Bieszczady” przeznaczony jest dla uczniów szkół podstawowych (klasy IV–V) i ma na celu:

- a) rozwijanie zainteresowań przyrodniczych, historycznych i kulturowych dotyczących regionu,
- b) uwalnianie na piękno przyrody i wyrabianie właściwego do niej stosunku,
- c) kształtowanie poczucia jedności ze środowiskiem przyrodniczym i społeczno-kulturowym poprzez podejmowanie działań na rzecz środowiska.

Po raz pierwszy badanie wpływu programu „Moje Bieszczady” na świadomość ekologiczną uczniów bieszczadzskich szkół podstawowych przeprowadzono w 2002 roku (Szary 2003). W roku szkolnym 2010/11 wykonano kolejne badanie ankietowe, dotyczące efektu programu dla uczniów szkół podstawowych pt. „Moje Bieszczady” (Szary 2011). Niniejszy artykuł przedstawia wyniki badania, przeprowadzonego w roku szkolnym 2018/19, w którym powtórzono metodykę z roku szkolnego 2010/11.

Metody

Ankiety w formie testu przygotowano w oparciu o treści zawarte w pakietach zadań „Moje Bieszczady” (Szary i in. 2010). Na początku 20 edycji programu „Moje Bieszczady” (wrzesień–październik 2018 r.) przeprowadzono test w celu sprawdzenia stanu wiedzy posiadanej przez uczniów przystępujących do programu (tzw. I etap). Ten sam test powtórzono na zakończenie edycji (czerwiec 2019 r.), w celu oceny wiedzy nabytej w wyniku realizacji programu (tzw. II etap).

Z analizy wyłączono trzy szkoły, które wzięły udział tylko w jednym z dwóch etapów badania, na początku albo na końcu programu (szkoły podstawowe w Porażu, Sanoku Nr 2, Prusieku). Ostatecznie w badaniu uczestniczyli uczniowie ze szkół podstawowych w: Besku, Bóbrce, Czarnej, Dobrej, Lesku, Lutowiskach, Myczkowie, Niebieszczańach, Nowym Łupkowie, Rzepedzi, Ustjanowej Górnej, Zagórze Nr 1, Zagórze Nr 2. W pierwszym etapie badania wzięło udział 203 uczniów z 13 szkół podstawowych, w drugim etapie – 202 uczniów z tych samych 13 szkół podstawowych.

W badaniu wzięli udział wszyscy uczestnicy programu obecni w szkole w dniu ankietowania. Badanie nie objęło uczniów klas VI, którzy w związku z reformą w szkolnictwie, od 2018 r. uczestniczą w programie „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”. W poprzednim badaniu 2010/11 grupa ta stanowiła najmniejszy procent uczestników (Szary 2011)

Uczestnicy programu „Moje Bieszczady” wypełniali ankiety w szkole, pod

nadzorem nauczyciela, zakreślając jedną spośród kilku odpowiedzi (pytania 1–17) lub uzupełniając zdania (pytania 18–20). Przeanalizowano łącznie 405 ankiet (203 ankiety w I etapie i 202 ankiety w II etapie badania). Badanie objęło:

- a) identyfikację uczestników 20 edycji programu „Moje Bieszczady” (wiek, płeć, który raz uczestniczy w programie, ocenę z przyrody w poprzedniej klasie) – 4 pytania testowe jednokrotnego wyboru,
- b) wpływ programu „Moje Bieszczady” na sposób spędzania wolnego czasu – 1 pytanie testowe jednokrotnego wyboru,
- c) wpływ programu „Moje Bieszczady” na stosunek do przyrody – 1 pytanie testowe jednokrotnego wyboru,
- d) wpływ programu „Moje Bieszczady” na poziom wiedzy przyrodniczej (pytania w oparciu o zakres treści zawartych w pakietach ćwiczeń „Moje Bieszczady”) – 14 pytań (w tym 11 pytań w formie testu jednokrotnego wyboru oraz 3 pytania w formie uzupełniania zdań).

Wyniki

Identyfikacja uczestników programu „Moje Bieszczady”

Badanie przeprowadzone we wrześniu i październiku 2018 r. (I etap) posłużyło do identyfikacji uczestników 20 edycji programu „Moje Bieszczady”. Uczestniczyło w nim 203 uczniów z 13 szkół podstawowych, spośród 319 uczniów z 17 szkół podstawowych zgłoszonych do 20 edycji programu „Moje Bieszczady”.

W badaniu wzięło udział 54 uczniów klasy IV (26,6%) i 149 uczniów klasy V (73,4%), 118 dziewcząt (58,1%) i 85 chłopców (41,9%). Uczestnicy badania brali udział w programie „Moje Bieszczady” przeważnie po raz pierwszy – 200 uczniów (98,5%). Powtórny udział w programie zadeklarowało tylko 3 uczniów.

Pytanie dotyczące ocen końcowych z przyrody dotyczyło tylko uczniów klas V, czyli 149 osób. Uczniowie klas IV nie byli brani pod uwagę ponieważ otrzymali na koniec III klasy ocenę opisową. Najczęściej w programie uczestniczyli uczniowie, którzy na półrocze otrzymali z przyrody ocenę bardzo dobrą (73 uczniów – 49,0%) i dobrą (55 uczniów – 36,9%), rzadziej ocenę dostateczną (19 uczniów – 12,8%). Ocenę celującą zadeklarowało tylko 2 uczniów (1,3%).

Wpływ programu „Moje Bieszczady” na sposób spędzania wolnego czasu

Uczniowie określili sposób spędzania wolnego czasu odpowiadając na pytanie:

Wyobraź sobie, że w przyszłym tygodniu będzie dodatkowy dzień wolny od zajęć szkolnych. Jak najchętniej spędziłbyś ten dzień?

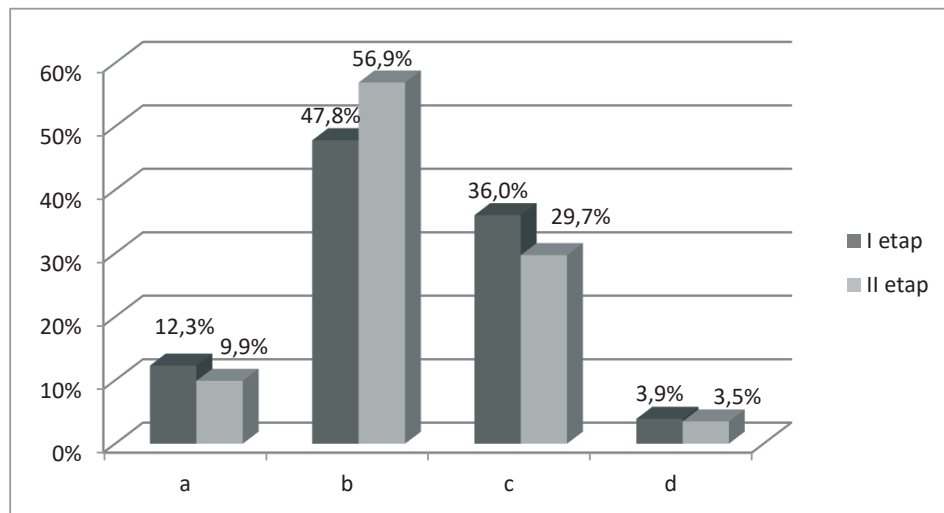
- a) *Oglądałbym filmy, grał w gry komputerowe lub surfował w Internecie,*

- b) *Bawiłbym się lub grał z kolegami (koleżankami) na świeżym powietrzu.*
 c) *Poszedłbym na wycieczkę w góry, do lasu lub na łękę obserwować przyrodę.*
 d) *Czytałbym książkę lub czasopisma młodzieżowe.*

Odpowiedzi te prezentowały 4 sposoby spędzania wolnego czasu, określone jako:

- a) bierny z ukierunkowaniem na media,
 b) aktywny z ukierunkowaniem na zabawę,
 c) aktywny z ukierunkowaniem na poznawanie przyrody,
 d) bierny z ukierunkowaniem na czytelnictwo.

Wybór odpowiedzi „b” lub „c” odpowiadał aktywnemu sposobowi spędzania wolnego czasu, zaś wybór odpowiedzi „a” lub „d” odpowiadał biernemu sposobowi spędzania wolnego czasu. Aktywny sposób spędzania wolnego czasu zadeklarowało 83,8% uczniów podczas I etapu badania i o 2,8% więcej – podczas II etapu (Ryc. 1). Preferowaną odpowiedzią wśród uczestników na początku i na zakończenie programu był punkt „b”, wyrażający aktywny sposób spędzania wolnego czasu z ukierunkowaniem na zabawę. W drugim etapie badania przybyło odpowiedzi wskazujących na aktywny sposób spędzenia wolnego czasu z ukierunkowaniem na zabawę, ubyło zaś odpowiedzi preferujących aktywne spędzanie wolnego

Ryc. 1. Procentowy udział odpowiedzi uczniów dotyczących sposobu spędzania wolnego czasu (a – bierny z ukierunkowaniem na media, b – aktywny z ukierunkowaniem na zabawę, c – aktywny z ukierunkowaniem na poznawanie przyrody, d – bierny z ukierunkowaniem na czytelnictwo).

Fig. 1. Percentage of pupils' responses regarding the way of spending free time (a – passive with media orientation, b – active with fun orientation, c – active with orientation towards learning about nature, d – passive with orientation towards reading).

czasu z ukierunkowaniem na poznawanie przyrody. Wśród uczestników programu „Moje Bieszczady” procent dzieci preferujących bierny sposób spędzania wolnego czasu obniżył się o 2,8%.

Wpływ programu „Moje Bieszczady” na stosunek do przyrody

Swój stosunek do otaczającej przyrody uczniowie wyrazili udzielając odpowiedzi na postawiony problem:

Wyobraź sobie, że niedaleko Twojego domu zaplanowano budowę kompleksu hurtowni (magazynów). W związku z tym wycięto las i osuszono mokradła pod lasem. Co Ty na to?

- a) *Smutno mi, bo straciłem miejsce do ciekawych wycieczek i obserwowania przyrody.*
- b) *Szkoda, bo nie będę miał gdzie zbierać grzybów, jagód i malin.*
- c) *Jest mi przykro, że wiele leśnych gatunków zwierząt straciło swój „dom”, a płazy nie będą miały gdzie się rozmnażać.*
- d) *Uważam, że mokradła trzeba osuszać, ale lasu mi szkoda.*

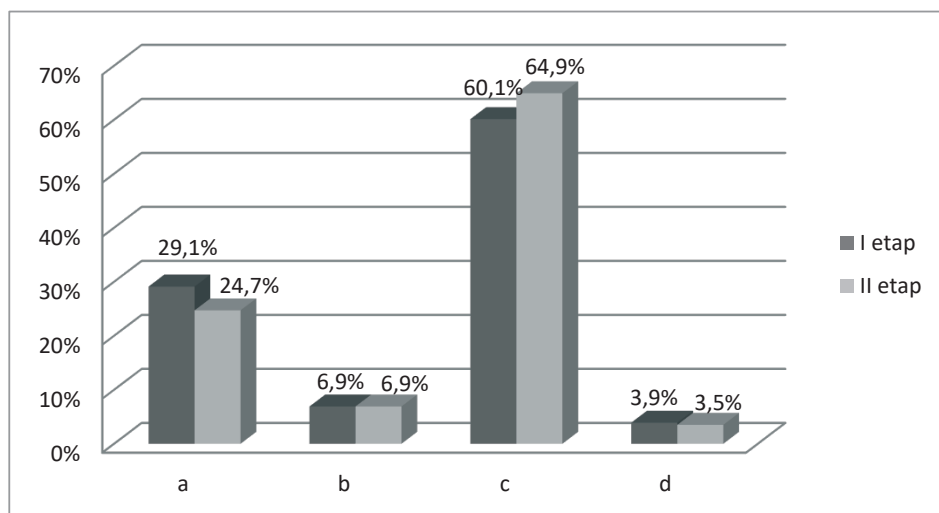
Odpowiedzi te prezentowały stosunek uczniów do przyrody określony jako:

- a) pozytywny–przychylny
- b) utylitarystyczny/konsumpcyjny
- c) pozytywny–wrażliwy
- d) selektywny/negatywny

Pozytywny–wrażliwy stosunek do przyrody ujawnił się wyraźnie wśród uczestników programu, na co wskazuje wysoki procent uczniów wybierających odpowiedź „c” już w I etapie badania (61,0%) (Ryc. 2). Wybór odpowiedzi „c” świadczy o wrażliwości na los przyrody. W II etapie zaobserwowano wzrost tego wskaźnika o 4,8% i spadek o 4,4% uczniów prezentujących pozytywny–przychylny stosunek do przyrody. Uczniowie ci zmienili swoje pozytywne nastawienie do przyrody z przychylnego na wrażliwe. Utylitarystyczne/konsumpcyjne nastawienie do przyrody pozostało na takim samym poziomie – niespełna 7,0%. Niewielka liczba uczniów z selektywnym/negatywnym nastawieniem do przyrody zmniejszyła się pod wpływem programu o 0,4%.

Wpływ programu „Moje Bieszczady” na poziom wiedzy przyrodniczej

Wpływ uczestnictwa w programie na poziom wiedzy określono na podstawie 14 pytań sprawdzających, które dotyczyły: flory (pytania nr 7, 8), fauny (pytania nr 9–11), zjawisk klimatycznych (pytania nr 13, 14), geografii regionu (pytanie nr 18), historii i kultury regionu (pytania nr 12, 15), ochrony środowiska (pytanie

Ryc. 2. Procentowy udział odpowiedzi uczniów wyrażających stosunek do przyrody (a – pozytywny-przychylny, b – utylitarystyczny (konsumpcyjny), c – pozytywny-wrażliwy, d – selektywny-negatywny).

Fig. 2. Percentage of students' responses expressing their attitude towards nature (a – positive-favourable, b – utilitarian (consumer), c – positive-sensitive, d – selective-negative).

nr 16), ochrony przyrody (pytania nr 17, 19, 20). Maksymalnie za odpowiedzi można było uzyskać 14 pkt. Średnia punktów uzyskanych przez uczestników programu w I etapie badania wyniosła 8,9 pkt., w II etapie – 11,9 pkt. Ilość poprawnych odpowiedzi udzielonych w II etapie wzrosła o 19% w porównaniu z I etapem badania (Ryc. 3).

W II etapie badania, w 11 szkołach uczniowie uzyskali lepsze wyniki niż w I etapie (Ryc. 4). W przypadku 2 szkół – z Beska i Ustjanowej nie potwierdzono pozytywnego wpływu programu „Moje Bieszczady” na poziom wiedzy przyrodniczej.

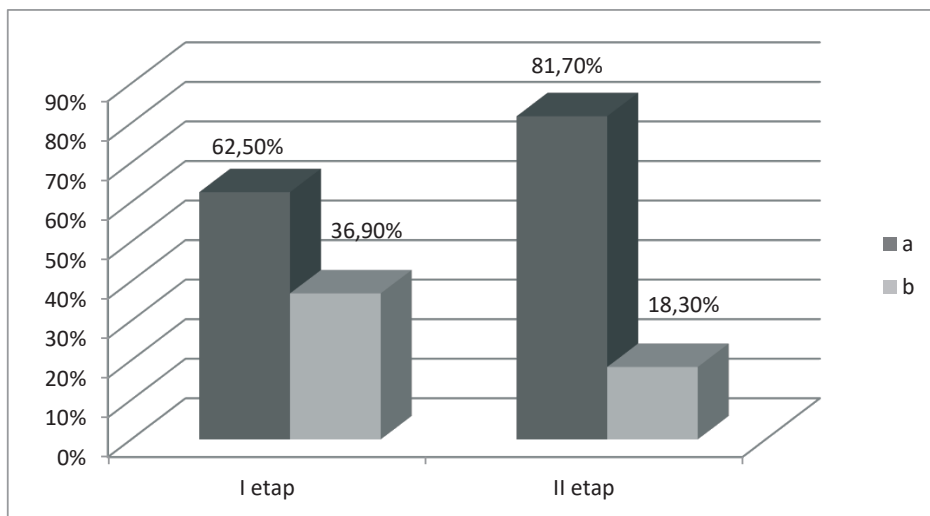
Na wszystkie pytania zadane w II etapie badania, uzyskano więcej poprawnych odpowiedzi niż w I etapie (Ryc. 5).

Najmniej trudności sprawiły uczniom następujące zagadnienia (powyżej 80% poprawnych odpowiedzi w obydwu etapach):

- Znajomość zwierząt zapadających w sen zimowy (pyt. 11),
- Znajomość nazwy województwa podkarpackiego (pyt. 18).

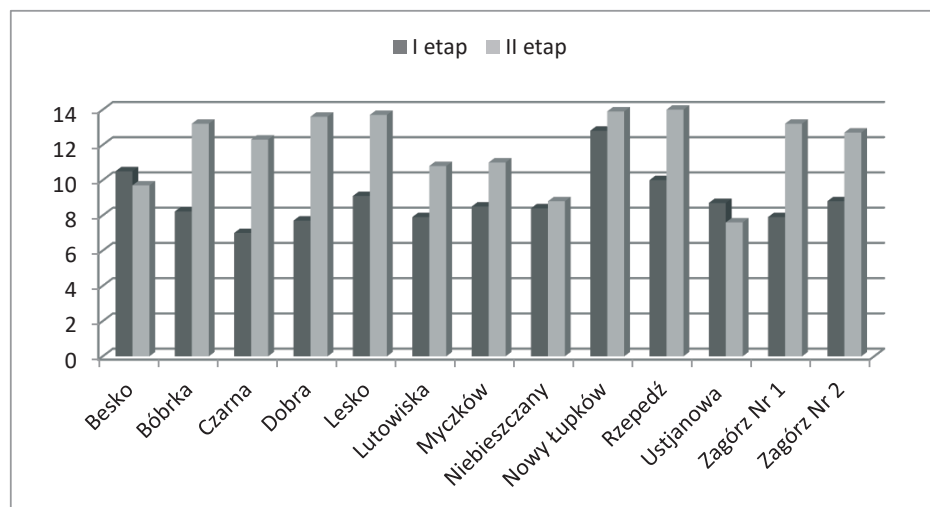
Największy wpływ programu na znajomość poszczególnych zagadnień odnotowano dla następujących pytań (wzrost poprawnych odpowiedzi w II etapie od 20% do 43%):

- Rozpoznawanie zwierząt żyjących w oczku wodnym (pyt. 9),

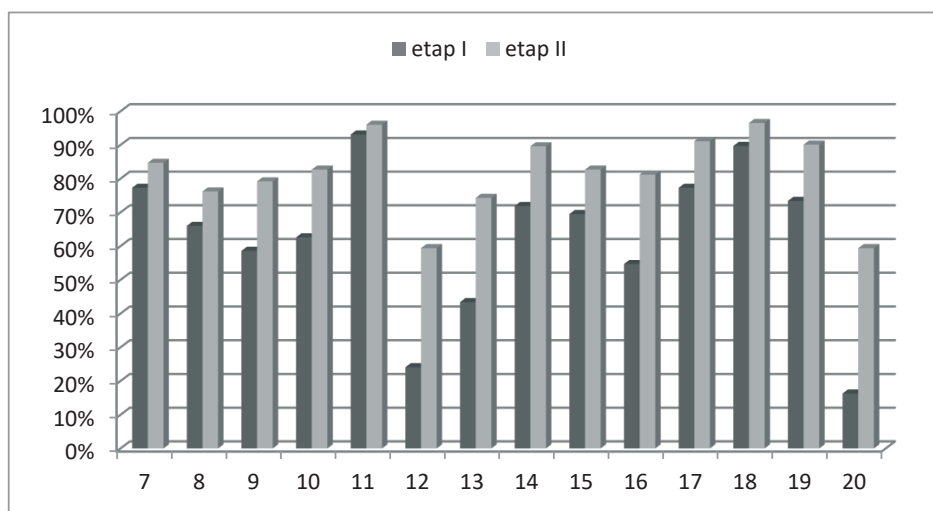
Ryc. 3. Procent poprawnych (a) i błędnych (b) odpowiedzi sprawdzających poziom wiedzy przyrodniczej w I i II etapie badania.

Fig. 3. Percentage of correct (a) and incorrect (b) answers checking the level of nature knowledge in the first and second stage of the study.

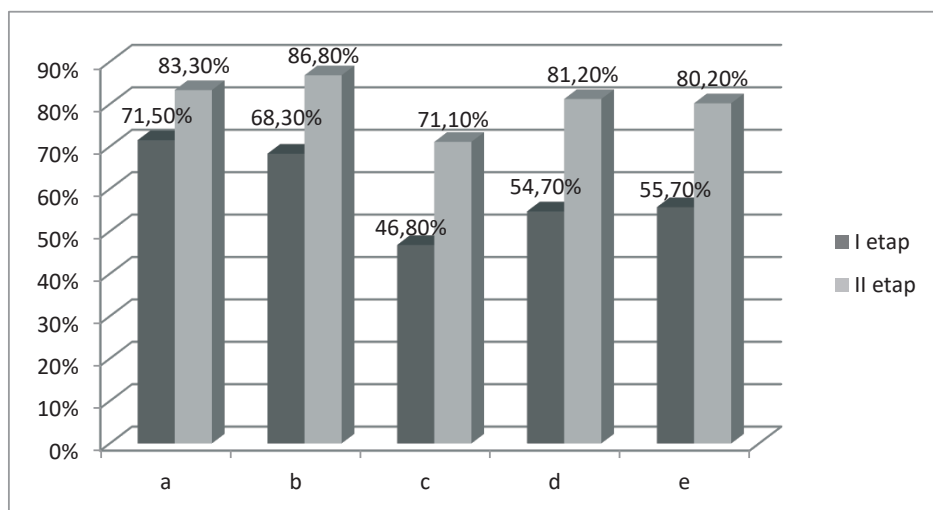
Ryc. 4. Porównanie średnich punktacji dla poszczególnych szkół w ocenie wiedzy przyrodniczej (max. 14 pkt.).

Fig. 4. Comparison of average scores for particular schools in the assessment of nature knowledge (max. 14 points).

Ryc. 5. Łączny procentowy udział poprawnych odpowiedzi udzielonych na poszczególne pytania 7-20.

Fig. 5. The total percentage of correct answers given to questions 7-20.

Ryc. 6. Zestawienie procentowego udziału poprawnych odpowiedzi w poszczególnych grupach tematycznych (a – flora/fauna, b – geografia/klimat, c – historia/kultura, d – ochrona środowiska, e – ochrona przyrody).

Fig. 6. Summary of the percentage of correct answers in individual thematic groups (a– flora / fauna, b – geography / climate, c – history / culture, d – environmental protection, e – nature protection).

- Znajomość ptaków spędzających zimę w Bieszczadach (pyt. 10),
- Znajomość wykorzystania listków młodego żyta w tradycji ludowej (pytanie 12),
- Określenie struktury gwiazdki śniegowej (pyt. 13),
- Znajomość najczęściej spotykanych źródeł zanieczyszczeń środowiska w Bieszczadach (pyt. 16),
- Znajomość nazwy i położenia Magurskiego Parku Narodowego (pyt. 20).

W I etapie badania najslabiej wypadły 2 pytania dotyczące następujących zagadnień:

- Znajomości nazwy i położenia Magurskiego Parku Narodowego (pyt. 20) – 16,3% poprawnych odpowiedzi,
- Znajomość wykorzystania listków młodego żyta w tradycji ludowej (pyt. 12) – 24,1% poprawnych odpowiedzi.

W II etapie badania stwierdzono znaczną poprawę znajomości tych zagadnień – wzrost o 35,3% poprawnych odpowiedzi w pytaniu 12 oraz 43,1% w pytaniu 20.

Podobnie wyglądała sytuacja przy podziale pytań na grupy tematyczne (Ryc. 6). We wszystkich grupach tematycznych poziom wiedzy zwiększył się. Uczniowie przystępujący do programu posiadali dużą wiedzę na temat fauny, flory, geografii i klimatu Bieszczadów, co świadczy o ich zainteresowaniach przyrodniczych. Badanie przeprowadzone na zakończenie programu wykazało wzrost poprawnych odpowiedzi o 11,8–18,5%. Program przyczynił się w szczególności do podniesienia poziomu wiedzy o historii i kulturze regionu, ochronie środowiska i ochronie przyrody – wzrost poprawnych odpowiedzi o 24,3–26,5%.

Dyskusja

Z poprzednich badań (Szary 2003, 2011) wynika, że program „Moje Bieszczady” najlepsze efekty przynosi w grupie uczniów, którzy po raz pierwszy uczestniczą w programie – wzrost średniej oceny o 2,27 pkt. Kolejny rok uczestnictwa nie wpływa znacząco na wzrost tego wskaźnika. Aktualne badania potwierdzają, że nauczyciele świadomi są tego faktu. Realizują program „Moje Bieszczady” z uczniami, którzy jeszcze w tym programie nie uczestniczyli, nie ograniczając dostępu tym nielicznym (1,5%), którzy chcą w nim wziąć udział po raz kolejny.

W porównaniu z poprzednim badaniem (Szary 2011) zwiększyła się o 10% liczba uczniów z końcową oceną bardzo dobrą w poprzedniej klasie, a zmniejszyła o 10% – z oceną dostateczną, co może świadczyć o większym zainteresowaniu przyrodą uczniów przystępujących do programu. Badanie przeprowadzone w 2001 r. (Szary 2003) z udziałem grupy kontrolnej (uczniowie nie uczestniczący w programie) wykazało, że lepsza końcowa ocena z przedmiotu nie miała wpływu na punktację uzyskaną w badaniu.

W aktualnym badaniu nie analizowano wyników z podziałem na płeć. Poprzednie badanie nie wykazało znaczących różnic w poziomie wiedzy przyrodniczej między chłopcami i dziewczynkami (Szary 2011).

Podobnie jak w poprzednich badaniach wykazano, że program „Moje Bieszczady” zachęca do aktywnego spędzania wolnego czasu. Jednak w porównaniu z badaniem przeprowadzonym w 2011 r. (Szary 2011) w II etapie aktualnego badania nie zaobserwowano wzrostu liczby uczniów preferujących aktywny sposób spędzania wolnego czasu z ukierunkowaniem na poznawanie przyrody (w 2011 r. ten wzrost był wyraźny – o 19,0%). Podczas realizacji kolejnych edycji należałoby bardziej zachęcić uczniów do prowadzenia własnych obserwacji przyrodniczych, poprzez uatrakcyjnienie zadań w pakietach.

Podobnie jak w poprzednich badaniach (Szary 2003, 2011) uczestnicy programu najczęściej wyrażali pozytywny stosunek do przyrody, który w trakcie jego trwania zmieniał się z przychylnego na wrażliwy (w poprzednich badaniach określony jako emocjonalny). Pod wpływem programu nie zmniejszyła się liczba uczniów wyrażających utylitarystyczny/konsumpcyjny stosunek do przyrody. W poprzednim badaniu odnotowano spadek o 1,6%. Podczas pierwszego badania, odpowiedź ta była częściej wybierana przez osoby nie uczestniczące w programie (o 8,7%), niż przez uczestników programu (Szary 2003). Korzystanie z runa leśnego poza obszarami chronionymi jest w Bieszczadach powszechne i jest pozytywnie odbierane przez ogół społeczeństwa. W następnych edycjach programu warto podkreślać znaczenie runa leśnego dla dziko żyjących zwierząt i uzasadnić zakazy zbioru runa na terenie parków narodowych i rezerwatów przyrody.

W niniejszym badaniu potwierdzono duży wpływ programu „Moje Bieszczady” na poziom wiedzy przyrodniczej, większy niż w poprzednim badaniu. Ilość poprawnych odpowiedzi udzielonych w II etapie wzrosła o 19,0% w porównaniu z I etapem badania (Ryc. 5), w 2011 – o 17% (Szary 2011). Podobnie jak w poprzednim badaniu (Szary 2011), w przypadku dwóch szkół, które od niedawna uczestniczą w programie, w II etapie odnotowano mniejszą liczbę poprawnych odpowiedzi niż w I etapie (Ryc. 4). Prawdopodobnie wynika to z tego, że większość badanych szkół wielokrotnie uczestniczyła już w programie i nauczyciele mają duże doświadczenie w jego realizacji. Należałoby więc lepiej przygotować szkoły, które po raz pierwszy przystępują do programu, poprzez zachętę nauczycieli-opiekunów do uczestnictwa w warsztatach dla nauczycieli organizowanych przez Bieszczadzki PN oraz dostarczenie dodatkowych materiałów edukacyjnych (pomoce dydaktyczne i wydawnictwa BdPN w formie papierowej i multimedialnej).

Wnioski

1. Uczestnicy kończący program wykazali się dużą wrażliwością na problematykę przyrodniczą. Ich pozytywne-przychylne nastawienie do przyrody zmieniło się pod wpływem programu na pozytywne-wrażliwe, prezentujące większą wrażliwość na los przyrody. Czas wolny ankietowani spędzają na wolnym powietrzu, głównie na grach i zabawach nieco rzadziej na wycieczkach i obserwacjach przyrodniczych. Można przypuszczać, że pozytywne nastawienie do przyrody jest wynikiem osobistych zainteresowań uczniów, a program „Moje Bieszczady” wpływa na jego pogłębienie.
2. Uczestnictwo w programie „Moje Bieszczady” pozytywnie wpłynęło na poziom wiedzy przyrodniczej, historycznej i kulturowej dotyczącej regionu. W II etapie badania wzrósł poziom wiedzy uczniów ze wszystkich zagadnień prezentowanych w poszczególnych pytaniach (wzrost poprawnych odpowiedzi o 19,0%). Jednokrotne uczestnictwo w programie daje znaczące efekty edukacyjne, natomiast powtórny udział może wpływać na utrwalenie opanowanego materiału.
3. Podczas realizacji kolejnych edycji programu należałoby bardziej zachęcić uczniów do prowadzenia obserwacji przyrodniczych oraz zapewnić większą pomoc szkołom, które rozpoczynają uczestnictwo w programie.
4. Program „Moje Bieszczady” jest atrakcyjnym i skutecznym uzupełnieniem nauczania i wychowania realizowanego przez szkołę. Niektóre szkoły wzięły udział we wszystkich dwudziestu edycjach. Do programu przystępują wciąż nowe szkoły – do udziału w 21 edycji (rok szkolny 2020/2021) zgłosiło się 412 uczniów z 30 szkół podstawowych.
5. Na podstawie przeprowadzonego badania można wnioskować, iż program „Moje Bieszczady” w znacznym stopniu wpływa na wzrost świadomości ekologicznej młodzieży.
6. Analiza przeprowadzonych testów potwierdza wyniki poprzednich badań nad efektywnością programów ekologicznych prowadzonych przez Bieszczadzki Park Narodowy (Smotryś 1997; Szary 2003, 2011).

Literatura

- Smotryś J. 1998. Ocena programu edukacji ekologicznej pt. „Zachowamy piękno i walory przyrodnicze Bieszczadów”, prowadzonego przez Bieszczadzki Park Narodowy w szkołach podstawowych regionu. *Roczniki Bieszczadzkie* 5: 211–224.
- Szary B. 2002. „Moje Bieszczady” – program edukacji ekologicznej dla uczniów bieszczadzskich szkół podstawowych. *Roczniki Bieszczadzkie* 10: 433–436.
- Szary B. 2003. Wpływ programu „Moje Bieszczady” na świadomość ekologiczną uczniów bieszczadzskich szkół podstawowych. *Roczniki Bieszczadzkie* 11: 231–238.
- Szary B. 2010. „Moje Bieszczady” – X lat programu edukacji ekologicznej. *Roczniki Bieszczadzkie* 18: 287–294.

- Szary B. 2011. Raport z przeprowadzonego badania ankietowego, dotyczącego efektu programu dla uczniów szkół podstawowych pt. „Moje Bieszczady”. <https://www.bdpn.pl/dokumenty/50s/raport%20moje%20bieszczady.pdf> Pobrano: wrzesień 2019 r.
- Szary B., Ćwikowska B., Ćwikowski C., Holly G., Winnicki T. 2010. Pakiet zadań dla uczniów szkół podstawowych „Moje Bieszczady”. Wyd. BdpN.

Summary

In the study of the effectiveness of the ‘Moje Bieszczady’ [My Bieszczady] educational program, in the school year 2018–19, 203 pupils from 13 primary schools participated, out of 319 pupils from 17 primary schools submitted to the 20th edition of the program. Based on the study, it can be concluded that the largest group were pupils from 5th class (73.4%) who participated for the first time (98.5%) in the program. Most participants showed interest in nature, as evidenced by good grades in school teaching subject „The Nature” (87.2%). According to the study, the “Moje Bieszczady” program significantly increases the ecological awareness of young people. It also increases the level of natural, historical and cultural knowledge, in particular regarding the region (by 19.0% – Fig. 3–6). Even single participation gives high educational effects. Repeated participation in the program may affect the consolidation of mastered material. Participants finishing the program have shown a high sensitivity to environmental issues. Their positive and favourable attitude towards nature changed under the influence of the program to positive and sensitive (Fig. 2). Participants spend their free time outdoors – mainly on games and activities, slightly less often on trips and nature observations (Fig. 1). During the implementation of subsequent editions of the program, organisers should more encourage pupils to conduct nature observations as well as provide greater assistance to schools that begin participating in the program.

The analysis of the presented study confirms the results of previous studies on the effectiveness of ecological programs carried out by the Bieszczady National Park (Smotryś 1997; Szary 2003, 2011).